

XV ve XVI. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz’de Yol Hizmeti Veren Zaviyeler ve Derbendler

Mehmet Fatsa*

Öz

Osmanlılar yol güvenliğini ve yolculuğun rahat geçmesini sağlamak amacıyla bir takım tedbirler almıştır. Derbend mahiyetli kalelerin ve çağın sosyal tesisleri olan zaviyelerin yollar üzerine inşasının temel amacı budur. Karadeniz limanlarını, Anadolu’nun önemli merkezlerine bağlayan tâli yollar üzerindeki zaviyeler ve derbendler de bu kabilden kurumlardır. Kelkit Vadisi’nden geçen ana yol ile bağlantılı yedi adet güzergahın stratejik noktalarına kurulan belli başlı zaviye ve derbendler Şeyh Abdullah, Yakup Halife, Hacı Abdullah Halife, Hasan Şeyh ve Sinan Bey gibi tarihi isimlerle anılmışlardır. Karadeniz’de faaliyet gösteren bu kurumların yollar üzerindeki konumlarını, icra ettikleri fonksiyonları ve ekonomik kaynaklarını elden geldiğince ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Yollar, Zaviyeler ve Derbendler.

The Zaviyes and Derbends providing services for passengers in Eastern Black Sea Region in the 15th and 16th centuries

Abstract

A number of measures were taken by the Ottoman for the provision of road-safety and comfort for passengers. The basic goal of the construction of Derbend, a fortress for the protection of road-safety in mountainous areas, and *Zaviye*, which reminds us of today’s social facilities, was to make transportation for passengers easy and safe. *Zaviye* and *Derbend* were constructed for such purposes on secondary roads which connected the Black Sea ports to the important centers in Anatolia. Major *Zaviye* and *Derbend* established at strategic points of the seven major roads connected with the main road passing through Kelkit Valley were named after such historical personalities as Sheikh Abdullah Khalifa, Jacob Khalifa,, Haji Abdullah Khalifa, Sheikh Hasan and Sir Sinan. The fundamental aim of this study is to possibly reveal the position of these agencies on the road, which were once in operation the the Black-Sea Region, their economic resources and function.

Key Words: Roads, Zaviyes and Derbends

* Araştırmacı-Yazar; mehmet.fatsa@hotmail.com

Giriş

Karadeniz Bölgesi engebeli ve gür ormanlık arazi yapısıyla Anadolu’nun iç kesimlerini sahile bağlama konusunda zor bir coğrafyaya sahiptir. O nedenle dağlar arasında ıssız, tehlikeli ve gayet sarp yerlerden geçen yolların güvenliğini sağlamak, bakım ve onarımını yapmak; yolculara imaret hizmeti sunmak amacıyla Osmanlı yol sistemi içinde, bölgeye özgü zaviyeler ve derbendler tesis edilmiştir. Anadolu’da eskiden beri yollar üzerinde bu tür hizmetler, kervansaraylar ekseninde şekillenirken; kendinden menkul özellikleri nedeniyle Karadeniz’de kervansaray niteliğinde kurumlar oluşmamıştır. Fetih ve ilk iskan sürecinden itibaren ortaya çıkan güvenlik ihtiyacını karşılamak ve hatta başı boş durumdaki göçebe unsurları toprağa bağlamak üzere, bölgenin fiziki şartlarına uygun kurumlar oluşturulmuştur. Askerî sevkıyatların, devlete bağlı ulakların, hacı kafilelerinin, madencilerin ve sürü sahibi göçerlerin ihtiyaçlarına göre çok amaçlı gelişerek şekillenen bu kurumların işleyişi de genellikle vakıflar marifetiyle sağlamıştır.

Bu çalışmanın konusu ve kapsamı, kısaca Yukarı Çoruh-Kelkit Vadisi’nin kuzeyinde 15 ve 16. Yüzyıllarda kurulan zaviyelerin ve derbendlerin üstlendikleri yol hizmetleridir. İstanbul’dan Tebriz’e, uzanan yol sisteminin, Karadeniz limanları ve bölgesel bazı merkezlerle bağlantı noktaları üzerinde kurulan zaviyelerin, bugünkü sosyal tesislerle, kültür evlerine ve hatta güvenlik noktalarına benzeyen yönleri, göz ardı edilmeyecek nitelikte olmasına rağmen, bu husus müstakil bir çalışma kapsamında ele alınabilmiş değildir. İşte bu nedenle, bölgedeki yollarla bütünleşmiş durumdaki zaviyeleri ve derbendleri inceleme ihtiyacı doğmuştur. Konuyu ele alırken önceliğimiz, saha araştırmaları ve arşiv vesikalarını kullanmak olacaktır. Amacımız, topografik yapısı gereği kapalı bir havza görünümündeki Karadeniz sahil kesimi ile Anadolu’yu bir birine bağlayan tarihi karayolu ağının işleyişinde zaviyelerin ve derbendlerin katkısını ve bölge tarihi açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Ancak bundan önce Osmanlı yol sisteminin mahiyeti hakkında kısa bir bilgi vermek, konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Osmanlı’da merkezî otoriteyi sürekli kılmak gibi siyasî; Avrasya ticaretini taşımak gibi iktisadî görevleri bulunan yollardan birinin Rumeli’ye, diğerinin de Anadolu’ya açılan iki ana güzergâhtan

oluştugu bilinmektedir. Bu sistem kendi içinde genel olarak *sağ kol*, *orta kol* ve *sol kol* olmak üzere üç ana güzergâha; bunlar da başka tâlî kollara ayrılmıştır. Sağ kol, Üsküdar-Şam arasında; orta kol, Üsküdar-Bağdat arasında ulaşım sağlarken; sol kol da Üsküdar-Erzurum ve oradan da Tebriz arasında bağlantı kuracak şekilde düzenlenmiştir. Sol kol güzergâhı Üsküdar’dan sonra Bolu-Tosya-Merzifon-Sonisa-Niksar-Karahisar-Kelkit-Aşkale üzerinden Tebriz’e ulaşmaktadır (Halaçoğlu 2003:86-93).

Söz konusu yolun Karadeniz’deki liman kentleri ve bazı önemli merkezlerle bağlantısını, engebeli coğrafyanın şekillendirdiği tâlî yollar sağlamaktadır. Bu güzergahların bağlantı noktalarını ve mesafelerini kadastral ölçülerle tespit edebilecek bir karineye sahip değiliz. Ancak bölge tarihine dair vesikaların ve kalıntıların işaret ettiği noktaların birleştirilmesi halinde ortaya çıkan kara yolu ağının genel olarak dokuz güzergahta gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilk yedisi dikey ve son ikisi de yatay biçimde oluşmuştur. Buna göre söz konusu güzergahlar şöyle ifade edilebilir:

- Ünye-Akkuş-Niksar Güzergâhı
- Ordu-Ulubey-Mesudiye-Gölköy-Reşadiye Güzergâhı
- Bulancak-Alçakbel-Şebinkarahisar Güzergâhı
- Giresun-Dereli-Şebinkarahisar Güzergâhı
- Espiye-Yağlıdere-Şebinkarahisar Güzergâhı
- Tirebolu-Harşit-Kürtün-Gümüşhane Güzergâhı
- Trabzon-Gümüşhane-Erzurum Güzergâhı
- Niksar-Başçıftlık-Tilemse-Şebinkarahisar Güzergâhı
- Şebinkarahisar-Çamoluk-Şiran-Erzurum Güzergâhı.

Tâlî yolların ana güzergâhla entegre olduğu noktaların; doğudan batıya doğru Bayburt, Gümüşhane, Ş.Karahisar, Koyulhisar ve Niksar’a tekabül ettiği görülmektedir(Halaçoğlu 2002: 137-138).

Bölgede dönemin karayolu ağının oluşturan bu sistemin işleyişinde sadece zâviyelerin görevli olduğunu iddia edecek durumda değiliz. Bazı güzergahlarda bir veya daha fazla zaviye, bazılarında ise sadece derbendci, köprücü ve menzilci gibi muafiye zümresinin görevlendirildiği; sistemin bu şekilde işletilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bir birine eşit uzaklıkta olmayan, ihtiyaca ve coğrafik şartlara göre yol boyunca palanka (kalecik), mes-

cit, çeşme, kuyu, köprü ve ufak çaplı imarethane/ misafirhane gibi yapıların inşa edildiği; bunların genellikle vakıf zaviyeler yoluyla idare edildiği görülmektedir. Bu yapıların bakım ve onarımlarının da civarda yaşayan görevli köylülerce sağlandığı tahrir defterlerinde sıkça ifade edilmektedir (İnalıcık 2003: 153).

Zaviyeler Ve Derbendler

Osmanlı yol sistemi içinde dikkat çeken kurumlardan biri de zaviyelerdir. Bilindiği gibi zaviye kavramı sözlükte *küçük tekke* anlamına gelir. Bununla birlikte, *kervansarayların olmadığı yerlerde, dar geçitlerde ve derbentlerde konaklama yapılan mekanlar* olarak da tanımlanabilir (Pakalın 1983: III/648). Bu tanımlamalar maksadımıza uygun olmakla beraber, zaviyelerin bir de dinî mahiyetinin olduğunu unutmamak gerekir. Esasen zamanın ve mekanın şartlarına göre bu kurumların fonksiyon değiştirdiği bilinmelidir. Fetih döneminde elde edilen topraklara Türkmenleri yerleştirerek köy ve mezraların kurulması çalışmalarına aktif olarak katılan zaviyeler, bu hizmetleri mukabilinde sultanlar ve yerel beylerce çeşitli şekillerde desteklenmişlerdir (MAD 828:712). İlerleyen yıllarda, güvenliği olmayan; kentlerden uzak yerlerde, ıssız geçitlerde inşa edilen zaviyeler sayesinde yolların güvenli olması ve yolculuğun rahat geçmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Zaviyelerle bütünleşerek yol hizmeti veren başka bir kurum da derbendlerdir. Umumî yollarda seyahat edenlerin, köylerde yaşayan halkın emniyetinin sağlanması amacıyla, küçük bir kale/palanka şeklinde inşa edilen karakollara *derbend* denilmiştir (Halaçoğlu 2002: 173; Orhonlu 1990:9). Halk arasında *devred* imlâsıyla halen kullanılan bu kavramın Türkçe karşılığı ise *belen*'dir (Kamus-ı Türkî 1317: 604).

Esasında müstahkem derbendler, etrafı surlarla çevrili küçük bir kale görünümündedir. Bu yapıların müstemilâtında dükkânlar, cami veya mescit, han, hamam, imaret ve çoğu zaman da zaviye vardır. Derbendler, iskan mıntikaları dışında kalan ve korsan baskınına uğrama ihtimali bulunan ıssız geçitlere; limanları gözetleyebilecek yüksek noktalara inşa edilmiştir. Bu yüzden bir yerde derbend kurulması, o yerin güvenlik açısından tehlikeli olması şartına bağlıdır (Pakalın 1983: I/425). İlhanlılar

döneminde, umumi yolların ve dar geçitlerin güvenliğini sağlayan *tutkavulluk* kurumunu andıran derbend sistemi, asıl gelişimini Osmanlı'da kazanmıştır. Taşra teşkilatı içinde derbendlerin müesses bir kurum olarak ortaya çıkışı ise II. Murat döneminde tekabül etmektedir (Halaçoğlu 2003: 162).

Bu çalışmanın esasına tekabül eden derbendlerden bazıları mütevellisi bir zaviye şeyhi olan vakıflar eliyle idare edilmiş, çoğunlukla bölgenin fiziki ve toplumsal şartlarına göre yapılandırılmıştır. Bölgede bugün de izine rastlanan küçük kaleler, genellikle derbend hizmeti amacıyla inşa edilmiştir. Bu yüzden tahrir defterlerinde kale imlasıyla kaydedilmiş olsalar da "*râh-ı derbend-i Ünye*" örneğinde olduğu gibi, asıl fonksiyonları yolların güvenliğini sağlamak ve bünyesinde derbendci istihdam etmek olmuştur.

Derbend kurma ihtiyacı ortaya çıkan yerlerde yaşayan halkın tamamı veya bir kısmı, silahlı geçit bekçisi anlamında *derbendci* yazılmıştır. Buna karşılık da *tekâlif-i örfiye* ve *avârız-ı divaniye* gibi vergilerden de muaf kabul edilmişlerdir. Özellikle memleketin iskâna açılması ve şenlendirilmesi amacıyla tahsis edilen vakıflar sayesinde zaviyelerin ve derbentlerin idaresi de böylece kolaylaşmıştır. Bu anlamda sorumluluğu üzerine alan şeyhler, yollar üzerinde *ayende* ve *revendeye* (yolcu-misafir) hizmetleri mukabilinde çeşitli şekillerde ödüllendirilmiş, vergilerden muaf tutulmuş ve hatta vakıf senetlerine konulan özel şartlarla yöneticilerin bunlara müdahalesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. (Barkan 1942: 300).

Yollar üzerinde bulunan bu tesisler, devlete ait haberleşme işine bakan ulaklar tarafından da konaklama amacıyla kullanılmıştır. Bu yüzden bölgedeki zaviye ve derbendlerin menzilhane mahiyeti taşıdıkları hususunu unutmamak gerekir (Halaçoğlu 2003:165; Pakalın 1983:II/61,480). Bu durumu da ifade ettikten sonra söz konusu zaviyelerin ve derbendlerin Karadeniz'deki yol hizmeti konusuna geçebiliriz.

Ünye Derbendi/Kalesi ve Şeyh Halil Zaviyesi

Bu bölgede iki önemli yol sisteminden söz edilir. Bunlardan ilki, halen aktif durumdaki Ünye-Akkuş-Niksar yolu; diğeri güncelliğini kısmen yitirmiş

olan Ordu-Ulubey-Gölköy-Mesudiye-Reşadiye yoludur. Kuşkusuz bu yolların başka bağlantılarından ve farklı uğrak noktalarından da bahsedilebilir. Yol sisteminin temel yapıları olan küçük kalelere ve köprü kalıntılarına bahse konu bu iki güzergahta da rastlanmaktadır.

Tarihi Ünye-Akkuş-Niksar yolunun kuzeyinde en çok dikkat çeken yapı, bu günkü Kaleköy’de bulunan Ünye Kalesi’dir. Kalıntılardan ve kaya mezarlarından, antik çağlara kadar indiği anlaşılan bu yapının (Resim-1), Pontus kralı II.Mithridates tarafından yol güvenliğini sağlamak için yaptırıldığı ifade edilmektedir (Bryer-Winfield, 2007:103). Burası Ünye’nin yaklaşık 5 km güneyinde, oldukça dik bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Bu haliyle kale, Karadeniz’deki derbent yapılarının tipik örneği olarak kabul edilebilir. Eski belgelerde “*râh-ı derbend-i Ünye*” şeklinde (TT 387: 635) konu edilen Ünye Kalesi’nin yol ve çevre güvenliğini sağlamak bakımından mühim bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

Bölgenin sosyal tarihine ışık tutan 1455 tarihli tahrir defterinde Ünye Kalesi’nin, aynı adla anılan idari alanda bulunduğu ve çevre köylerin vergi gelirlerinin bir kısmının “*mülâzımân-ı Kal’a-i Ünye*” terkibiyle ifade edilen derbend muhafızlarına tahsis edildiği belirtilmektedir. Buna göre kalede bir dizdar, iki mülazımân-ı cami, çok sayıda muhafız ve derbân (kapıcı) vardır. Ayrıca kale ile irtibatlı iki adet zaviyenin varlığına da işaret edilmiştir (MC 81: 3-121).

Kayıtlardaki ifadelere bakıldığında civarda bulunan çok sayıda köyün, Ünye Kalesi etrafında yoğunlaşan ticari ve sosyal yaşamla bağlantısının olduğu görülecektir. Örneğin 1455 tarihinde Kozan köyünde oturduğu belirtilen dört kişilik bir grup Ünye Kalesi marangozları (*dürüdgerân*) olarak kayda konu edilirken, yine aynı köyde mukim Şeyh Mehmed Fakih’in başında bulunduğu Şeyh Halil zaviyesine mensup başka bir grubun da sahildeki Tirmedos Camii’nde görev yaptığı haber verilmiştir. Yine Tirmedos ile Kozan arasında bulunan Doğanecce köyünde mukim altı kişi de Ünye Kalesi Camii mülazımları olarak zikredilmiştir (MC 82: 12a, 18b). Tirmedos ile Ünye Kalesi arasında yer alan bu köylerin konumu, kara yolu ağının nasıl şekillendiğine işaret etmektedir. Ayrıca Doğanecce köyündeki Şeyh İshak zaviyesi ile Kozan’daki Şeyh

Halil zaviyesi şeyhlerinin (TT 387: 663,686) hem Ünye Kalesi Camii’ndeki görevlerine ve hem de yolculara hizmet ettikleri hususuna dikkat çekilmektedir. Din adamlarının görev dağılımı, aslında Kale’nin sahil bölgesinde üstlendiği misyonu göstermektedir.

Ünye Kalesi’nin sadece umumi yolların değil, çevredeki madenlerin ve bu madenleri istihsal eden köylülerin de güvenliğini sağladığı tahrir defterlerinde geçen “*küreciyân-ı mezkûr Kal’a-i Ünye*” şeklindeki ifadelerden anlaşılmaktadır (MC 81: 47a). Bu tarz ifadeler Osmanlı döneminde bölgeden geçen yolların ve derbendlerin görev mahiyetlerini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. 1530 tarihli Muhasebe Defteri’nde Ünye Kalesi’nde 7’si *derbend muhafızı*, 8’i *hizmetkarân* ve 32’si de *merdan-ı kale* olmak üzere toplam 47 neferin istihdam edildiği; bunların yıllık ıaşesinin civarda bulunan 15 köy ile bir mezradan sağlandığı belirtilmiştir (TT 387: 635-636).

Tirmedos ve Ünye sahilinden başlayarak güneye doğru, engebeli coğrafyanın elverdiği şartlara göre şekillenen yolların güvenliğini sağlayan Ünye Kalesi’nden başka, önemli bir menzil noktası da, belgelerde “*Karakuş Kalesi*” diye geçen derbend yapısı olmalıdır. Nitekim bugün Akkuş ilçesi sınırları içinde olan Karakuş Kalesi’nde 1455 yılında kale dizdarı Mehmed Ağa ile kale imamı Mahmud Fakih ve derbend muhafızları, çevre köylerin gelirlerini müştereken tasarruf eden kişiler olarak kayda konu edilmişlerdir. (MC 81: 19-42) Bu tarihlerde Ahi dervişlerinin Karakuş Kalesi mülazımlarına gelir yazılan köylerdeki varlığı da dikkatlerden kaçmamaktadır.¹

Sırtdere Derbendi ve Şeyh Abdullah Zaviyesi

Ordu yöresinde ikinci önemli ulaşım sisteminin, sahilde farklı noktalardan başlayarak Ulubey-Gölköy-Mesudiye-Reşadiye istikametinde şekillendiğini görüyoruz. Bu sistemin yoğunluk noktalarını

¹ Devrin şartlarına göre oldukça kalabalık olan İnegazi köyünde *hallac*, *kazgancı*, *hayyat*, *haddad*, *cangi* ve *cüllah* gibi meslek erbabı Ahilerden başka Mevlana Hacı Ahmed Camii’nde görevli Ahi dervişlerinden de söz edilmiştir. Ayrıca Ayanıklı köyünün bir kısım gelirlerinin Niksar’da bulunan Ahi Pehlevan zaviyesine gelir kaydedilmesi de bölgenin Ahi zaviyeleriyle olan organik bağına işaret etmektedir (MC 81: 19a-20b,35b).

oluşturan kalelerin, öncelikli olarak askeri ve ticari sevkîyatın güvenliğini sağlama amacına matuf inşa edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim yöreye ait tahrirlerde birbiriyle bağlantılı dört önemli garnizondan bahsedilmiştir ki, bunlar Milas (Mesudiye) Kalesi, Hapsamana (Gölköy) Kalesi, Sisorta Kalesi ve Koyluhisar Kalesi'dir (TT 387: 562-563, 598,600). Kelkit Vadisi'nden geçen ana yolun sahil bölgesi ile irtibat kurmasına yarayan sistemin bu garnizonlarla entegre bir yapı arz ettiğini söylemeliyiz.

1485 tarihinde, *derbendci* yazılan köylerin, sahilde Bolaman Çayı ile Vona İskeleyi arasındaki coğrafyada yoğunlaştığı görülmektedir. Bu realiteye işaret eden bir durum olmalıdır ki, 17. yüzyılda yapılan idari taksimatta bölge "*Yakup Beğ Derbendi*" imlasiyle ifade edilmiştir. Öte yandan güneyde Ulubey'de Fındıklı, Toraman, Ohtamış ve Esenbeyli köylerinde çok sayıda derbend görevlisinden söz edilmiş olması da (Yediyıldız-Üstün 2002: II/242, 257, 262, 264), aslında bahse konu yol ağının uğrak noktaları hakkında bir fikir vermektedir.

1642 tarihli avarız defterinde, Ulubey'e bağlı Çukurköy'den geçerek Gölköy'e, sonra Giresun-Sivas ve Trabzon'a ulaşan umumi yol üzerindeki Sırtdere Derbendi ile Kızılın Köprüsü'nün bakımının Toraman ve Elmaçukuru köyü ahalisince yapılmasına karar verildiği, ancak görevin ihmali yüzünden köprülerin ve yolun harap vaziyette olduğundan bahsedilmiştir. Aynı kayıtlarda bu güzergah üzerinde camiler, zaviyeler ve çok sayıda *ebnâ-i sebil* bulunduğu da ifade edilmiştir (Öz-Acun 2008: 244).

Ulubey Şeyhler köyündeki Şeyh Abdullah zaviyesi, söz konusu yol üzerinde tesis edilen en mühim vakıf kurumlardan biridir. 1455 tarihinden önce yaşayıp vefat ettiği anlaşılan Şeyh Abdullah'ın Niksar'daki Ahi zaviyelerine mensubiyeti kuvvetle muhtemeldir. Onun kurduğu zaviye müstemilatında bir değirmen, bir imarethane ve bir de Cuma camii olduğu; Mahmut Fakih oğlu İsmail ile Musa oğlu Hasan Fakih adlı iki şahsın burada *imam-hatip* olarak görev yaptıkları belirtilmektedir (Yediyıldız-Üstün 1992: 265/6; TT 255: 382; 557: 67-70; 387, 627). Ayrıca Çukurköy halkı ile Şeyh Abdullah zaviyesinin bulunduğu Şeyhler köyünden Ali oğlu Mustafa adlı şahsın, *ayende ve revendeye* hizmet taahhüdünde bulunduğu ve köprücü yazıldığı ifade edilmiştir (Yediyıldız-Üstün 2002: II/265). Tahrir defterlerinde bu yollar üzerinde hizmet veren dervişlerin ekseriyetle Ahi zaviyelerine mensup olduklarına dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır (Yediyıldız-Üstün 1992: I/266; II/260).

Kuzeyden gelen yolun Gölköy Kalesi (Resim-2) Çukuralan ve Hatunviran köyleri üzerinden Mesudiye ilçesinin Güzle köyü yakınlarından geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1642 tarihinde *Lağos* imlasiyle yazılan bu köyün halkı, derbendci kaydedilerek şu bilgiye yer verilmiştir:

"Karye-i mezbûr, Müremane Köprüsü ve Dirsek Köprüsü demekle ma'rûf köprülerin ve Derindere Derbendi'ne avâz-ı divaniyeden mu'afiyet ile derbendci ve köprücü olduklarına cedîd mu'afnâme ve atîk mevkûfât sûreti olup edâ-yı hizmet eyledikleri ba'de't-tetebbu âyân olmağla ber müceb-i fermân-ı âlî mu'afiyetleri edâ-yı hizmet etmek şartıyla ibkâ ve deftere kayd olundu" (Öz-Acun 2008: 163).

Görüldüğü gibi Melet ve Bolaman ırmaklarının yukarı havzasında ve Mesudiye ilçe merkezine yakın olan Lağos köyü halkından 13 kişi, Müremâne ve Dirsek köprüleri ile Derindere Derbendi'nin bakım-onarımıyla görevlendirilmiş, yani *derbendci* kaydedilmiştir. Lağos köyü ile Gölköy arasında bulunan Çukuralan'da bir zaviye, Hatunviran'da ise bir köprü ve bir de Cuma camii kurulmuştur (Öz-Acun 2008: 158/9). Başka bir ifadeyle yolların uygun yerlerine, halkın kolayca ulaşip toplanabileceği mekanlara, ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri vakıf sosyal tesisler inşa edilmiştir. Böylece yolculuğun rahat geçmesi sağlanmak istenmiştir.

Tilemse Menzili ve Sinan Bey Zaviyesi

Karadeniz sahilini iç kesimlere bağlayan tâlî yolların uğradığı menzillerden biri olan Tilemse Kalesi, Reşadiye'nin Yolyaka köyünde Kelkit Nehri kenarındadır. Niksar-Başçıftlık üzerinden doğuya doğru ilerleyerek Reşadiye, Koyluhisar ve sonra da Şebinkarahisar'a ulaşan umumi yolun takriben orta noktasına tekabül etmektedir. Söz konusu kaleyle ilgili olarak 1642 tarihli avarız defterinde şu ifadeler vardır:

"Kal'a-i Tilemse / kal'a-i mezbûr, Mengen ve Söklen nâmân derbendlere derbendci ve ayende ve revendenin mürûr ve ubûr idecek menzilgâhı olmağla avâz-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden mu'af oldukları..." (Öz-Acun 2008: 299).

Görüldüğü gibi Tilemse Kalesi, Mengen ve Söklen derbendlerinin güvenliğini sağlamakla, yolculara hizmet etmekle mükellef bir ikmal noktasıdır. Baş-

ka bir ifadeyle Tilemse, civardaki diğer kale/palan-kalar gibi küçük bir garnizon olup, yol güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Aynı tarihte, Tilemse’nin doğusunda bulunan Ferekse köyü halkı da Karacakaya, Arap Türbesi, Meksebükü Derbendi ve Ilıca Derbendi’ne derbendci kaydedilmiştir (Öz-Acun 2008: 298). Bu durum Tilemse’nin, Mesudiye Kalesi’yle (Resim-3) olan bağlantısına işaret etmektedir. Ancak söz konusu kalenin sadece Mesudiye üzerinden bağlantılı olmadığını, kuzeyden İskefsir Kalesi ve güneyden de vadiyi takiben Koyluhisar’a ulaşan başka yollarla bütünleştiğini gösteren başka kanıtlar da mevcuttur.

Nitekim bu yol üzerinde kurulmuş üç zaviye dikkat çekmektedir. Bunlar Başçıftlık’ta Sinan Bey zaviyesi, Reşadiye’de Cimi Dede ve Koyluhisar’da Şahkulu zaviyeleridir. Tilemse Kalesi’nin batı yönünde Niksar kasabası ile bağlantısını sağlayan yolda, bugünkü Başçıftlık ilçesinde kurulduğu anlaşılan zaviyenin, vakıf kayıtlarına göre kurucusu Abdullah oğlu Sinaneddin Yusuf Bey’dir. Bu şahsın tarihi kişiliği hakkında şimdilik bir bilginiz yoktur. Ancak Niksar’da, adına kurulan mahallede bir mescit, bir de muallimhane olması, onun maddi ve manevi bakımdan kudretini ortaya koymaktadır.

Vakıf defterindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır ki, Abdullah oğlu Sinaneddin Yusuf Bey, 1485 yılının Ekim (890 Şevval) ayı sonlarında vakfını kurmuş ve ona bağlı olarak da muallimhane, camii, mescit ve zaviyeyi hizmete açmıştır (VGMA, VD 582: 168/113). Niksar ve Başçıftlık ilçelerinde yaptığımız araştırmalarda, söz konusu vakıf yapılarına ait herhangi bir kalıntıya rastlayamadık. Sinan Bey vakfının kurulduğu tarihlerde Niksar’a bağlı bir köy olan Başçıftlık’tan işlek bir yolun geçtiği, burada kurulan cami ve zaviyenin giderlerini karşılamak üzere civarda bulunan köy ve mezarların gelir kaydedildiği belirtilmiştir. Ayrıca buranın fukara, ulema, sâdât, meşayih ve yolcu misafirlere istirahat etmeleri için bir menzil olarak inşa edildiği belirtilmiştir (VGMA, VD 582: 168/113).

1515 ve 1530 tarihli tahrirlerde yeni bilgiler verilerek konu biraz daha aydınlatılmıştır. Buna göre, Niksar kasabasında 15 mahalleden birinin Sinan Bey Mescidi etrafında şekillendiği; Niksar ile Reşadiye arasındaki bazı köy/mezarların kısmen veya tamamen Sinan Bey vakfına tahsis edildiği belirtil-

miştir.² Yine Başçıftlık’ın harap bir yer iken, ulaşım-daki yoğunlaşma ve ihtiyaç nedeniyle Sinan Bey tarafından burada bir zaviye ve bir de cami inşa edildiği; bunların giderlerinin karşılanması için de yeni yerlerin tarımsal üretime açıldığı haber verilmiştir. Ayrıca bu tarihte zaviyede 19, Cuma camii-nin de yedi kişinin hizmet verdiği kaydedilmiştir (TT 54: 139; 387: 548, 558). II.Selim’in hükümdarlığı-nın ilk yıllarına ait bilgiler ihtiva eden 1574 tarihli vakıf kayıtlarında Sinan Bey vakfına bağlı yerlerin durumu ele alınmış, vakıf içindeki konumları anlatılmıştır. Buna göre Niksar’a bağlı Belkan, Başçıftlık, Kovalı ve Karataş köyleri ile bir han ve bir değirmen; İskefsir’e bağlı Babuç, Kayalu/Edrin, Çagraz, Gökçesüleyman, Kördanyus, Demürcilü, Kuyucak, Çengibağı, Hatıplü, Sarıdanışmendli ve İncesofulu köyleri ile dört adet zemin; bir bağ ve bir değirmen gelirlerinin mescit, muallimhane ve zaviyede görev yapan personel ile diğer giderlere tahsisli olduğu belirtilmiştir (EV 583: 154).

Bu yol üzerinde Sinan Bey zâviyesinden sonra iki önemli menzil noktası zâviyeye daha rastlanmaktadır. Bunlardan ilki Cimi Dede zaviyesi, ikincisi ise Şahkulu zaviyesidir. Vakıf kayıtlarına göre Cimi Dede Zaviyesi, 1411 yılında Esleme Hatun adlı iyilik sever bir kadının yaptığı bağışla Cimi Dede tarafından kurulmuştur. Esleme Hatun, Hacımiroğulları Beyliği’nin son hükümdarı Emir Süleyman Bey’in kızıdır. Kendi mülkü olan Taşlısekü ve bitiş-iğindeki Ermeni köylerinin gelirlerini, Tilemse menziline kuzeyden ulaşan yolları kullanan *ayende ve revendeye* hizmet için vakfetmiştir (VGMA, VD 624: 419/394). Osmanlı idaresine geçtikten sonra yapılan 1455 ve 1485 tarihli tahrirlerin İskefsir kısmının eksik ve kayıp olması, bu hususta bilgi edinilmesini de zorlaştırmıştır. 1530 tarihli Muhasebe Defteri’ne göre Taşlısekü’den 350, Ermeni köyünden 545 olmak üzere toplam 895 akça gelir elde edilmektedir (TT 387: 597, 604). Şahkulu zaviyesi ise *Koyluhisar Kalesi Dibi* diye anılan bir mevkide kurulmuştur. 1485 tarihli tahrirde Şahkulu zaviyesinin Koyluhisar Kalesi’ne gelen yolda hizmet ettiği belirtilmektedir (TT 37: 805).

Tarihi kayıtlarda buradan geçen yolun yoğunluğuna paralel olarak zaviyelerin öneminin arttığı

2 Demürcilü, Kördanyus, Sucak ve adı okunamayan iki köy Sinan Bey Mescidine; İskefsir’e bağlı Kayalu ve Kürtler köyleri Muallimhane’ye ve yine İskefsir’e bağlı Babuç, Süleyman-gökçe, Uluçagraz, Çalbaklı köyleri Başçıftlık’taki zaviyeye tahsisli gösterilmiştir (TT 54: 99, 138; 387: 547, 548, 558, 599, 600 ve 605).

anlaşılmaktadır. Özellikle İran savaşları sebebiyle Osmanlı ordusunun bu güzergahı sıkça kullandığı bilinmektedir (Gül 2011: 118). Bu durum askerî ikmal noktalarının, derbendlerin ve zaviyelerin giderek önemini arttırdığını göstermektedir.

Yoğunyokuş ve Keçilik Derbendleri

Kadim bir ticaret merkezi olan Şebinkarahisar'ın Karadeniz limanları ile bağlantısı, Aksu ve Batlama derelerinin oluşturduğu vadiler üzerinden ve yaylalar bölgesinden geçerek sağlanmıştır. Bulancak sahil kesimindeki iskele ve yerleşim noktalarından başlayan tâli yolun, maalesef günümüze ulaşabilen kalıntısı pek fazla yoktur. Ancak arşiv kaynaklarının sunduğu bilgiler konuyu aydınlatmaya yardımcı olacak niteliktedir. 1642 tarihli avarız defterinde Bulancak ilçesine bağlı Süme köyünden bahsedilirken şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Karye-i mezbûrun semtinde vâki olan Yoğunyokuş Derbendine bir buçuk konak miktâr menzil (...) olup âyende ve revende mürûr ve ü'bûrdan kalup, davar ve nüfus zâyi' ve telef olup...”

“Gökçeali nâm karye, tarîk-i mezbûre derbendcisi olup, lâkin üzerlerine lâzım gelen hizmetlerin edâ etmeyüp her vechile ref' ve yerlerine âher karye derbendci olup, âyende ve revenenin mürûr u u'burundan malına ve nefsi-ne zarar gelmemek üzere ta'ahhüt olunması ehemmiyetli ve elzem olmağla, derbend-i mezbûre mukaddemâ ta'yin olan Gökçeali edâ-yı hizmet etmeyüp derbendlerin harabesine sebep oldukları için, hâneye tahrir ola...” (Emecen 2005:307).

Öyle anlaşılmaktadır ki, Süme köyü yakınlarında Yoğunyokuş Derbendi adıyla bir yapı vardır ve 1642 tarihinden önce Gökçeali köyü, devletçe verilen derbend hizmetini eda için görevlendirilmiş, ancak köylü görevini ihmal ettiğinden muafiyeti kaldırılmış, sonra bu görev Süme halkına verilmiştir. Kaydın devamında ise şöyle denilmektedir:

“Çakallı Boğazından Kepsil Câmi'-i şerifine ve Çavuş Derbendinden Şemseddin Irmağına ve Murat Şeyhten Kabasaya ve Kızılca-yokuş Derbendinden Kümbet oluşuna ve mezkûr Yoğunyokuş Derbendinden Kaya Çatmaya ve Picik Boğazı'ndan Alçakbel'e ve Kuzgun Çekcek'ten Çileklüce-geriş'e ve Yoma Boynunda

olan derbendlerin ta'mirine ve ağaç dōşenecek mahalline ağaç dōşeyüp tarîk-i âma mâni' olan meşelerin kırılıp pâk ve tadhîr edüp, yayan ve atlı ve ebnâ-yı sebilden davar yükle mürûr u ü'bûrda usret (güçlük) çekmeyüp...” (Öz-Acun 2008: 191). Bu hizmetleri yerine getirmesi karşılığında “Süme nâm karyede sâkin olan asâkir ve ahâli avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'af olmak üzere...” kayıt edilmiştir.

17.yüzyılın ortalarında yapılan bu kayıt, kara yolu ağının, güzergâhını ve bakım-onarımının kimlerin elinde olduğunu göstermektedir.³ Buna göre bugünkü Bulancak sahil bölgesinden başlayarak köylerle entegre biçimde güneydeki dağlık alanlara ve oradan da yaylalar bölgesine ulaşan yol ağı, Şebinkarahisar'da nihayet bulunmaktadır. Önemli bir kısmı Karatepe ve Keçilik ormanlarından geçen yolun, yaylara çıkan sürü sahibi konar göçerler için meşakkatli olduğuna da işaret edilmektedir.

Öte yandan Giresun sahilinin güneydeki yaylalar bölgesi ve Karahisar ile irtibatını sağlayan başka bir yol da 1642 tarihli avarız defterinde şöyle tarif edilmiştir:

“Karye-i Meliklü / karye-i mezbûr ve bundan gayri on pare karye Akköy Kazası'na tâbi' Keçilik ve Köprü ve Sarıkaş ve Kılıç nâmûn derbendleri ve Akköy tahtında altmışaltı mevzi'de vâki' olan geçitlerin ta'mîr ve termîm ve pak u tathîrine Meliklü ve Hassaköy ve Çınar ve Mezra'a-i Alınca ve Sindelbükü ve Depeköy ve Mezra'a-i Oğlanköy ve Akköy ve Sayaca ve Gedüklü nâmûn karyeler ahâlisi bundan akdem derbendci ve köprücü ve sa'bû'l-mürûr olan mevzilerin ve vüs'atı ve geçitlerin ta'mîr olması için avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'afiyet ile ta'yîn olunub...” (Öz-Acun 2008: 208).

Bulancak ve Piraziz sahil kesimindeki Bende hor, Öksün ve Kozlar kaleleri (Resim-4) ile çok sayıda liman/iskele ve civar köylerle de irtibatlı olacak biçimde güneye doğru ilerleyen ve Keçilik Dağı'na, oradan da yaylalar bölgesine ve nihayet Ş.

3 Yöre halkının, bu yolun güzergâhını çoğu noktada bildiği anlaşılmaktadır. Halkın “eski yayla yolu/ulu yol” şeklinde ifade ettiği güzergâh şöyledir: Torşan Köprüsü-Ezedin-Murat Dede-Hanbaşı-Belen altı-Devred Yokuşu-Kabasay-Çingen Düzü-Kızılca-yokuş Dibi-Hapanca-Hanalani-Künbet Oluğu-Yoğundere/Büyük Yokuş-Çileklüce-Alçakbe-Inönü-Koca döndüren- Efendioğlu Han-Kuru Köprü-Kirkyiğit-Keltepe-Kaynarca ve Bektaş Yaylası (Şevki Aksu/Bulancak Muratlı/d.1934).

Karahisar’a ulaşan yolun üzerindeki 66 adet zorlu geçidin, köprülerin bakım-onarım ve güvenliğinin sağlanmasından 10 ayrı köyün sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Kayda konu köylerin ve Keçilik ormanlarının konumu dikkate alındığında, yolların yine dikey istikamette şekillendiği görülecektir. Bu yollar üzerinde bulunan Piraziz Göçeali köyünde Şeyh İdris, Bulancak’ta Şeyh Murat, merkez Boztekke köyünde Şeyh Kerameddin zaviyeleri (Resim-5), Seyyid ve Alınca köylerinde de Hasan Dede zaviyesinin varlığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Yüzyıllarca aktif oldukları anlaşılan bu zaviyelerin yol ve derbend hizmeti icra ettikleri, *ayende ve revendenin* ihtiyacını karşıladıkları ifade edilmektedir. Ayrıca bu yollar üzerinde merkezi bir noktada bulunan Gökçeali ve Boztekke köylerindeki Cuma camilerine gelen insanlara, mihmendarlık edecek zaviyedârın iâşesini sağlamak amacıyla vakıflar tahsis edildiğinin bildirilmiştir (TT 52: 618-619; 387: 627-628; 716: 233; 288: 722-723; VGM, VD 598: 86; 2156: 18/18).

Yakup Halife Zaviyesi ve Bakacak Derbendi

Giresun Kalesi ile bütünleşen eski limandan başlayarak güneyde Duroğlu-Dereli ilçe merkezi-Yavuzkema belde istikametini takiben Ş.Karahisar’a ulaşan yollar üzerindeki Yakup Halife, Şeyh Mustafa, Hacı İlyas ve Şeyh Süleyman zaviyeleri, bu bağta en çok dikkat çeken yapılarıdır. Yine Dereli ilçe merkezinin 4 km güneyinde bulunan Kuşluhan Kalesi, dereler üzerindeki kemer köprüler (Resim-6) ve tarihi Akkaya Camii de bu yolun kilometre taşları olarak kabul edilebilir.

Merkez Duroğlu Beldesi’nde türbesi bulunan Yakup Halife, Karadeniz Bölgesi’nin fethinde rol alan “*alperen*” karakterli Ahi liderlerinden biridir (Barkan, 1942:396). Kurduğu zaviyenin derbend hizmetiyle alakalı en eski bilgilere, 1486 tarihli tahrir defterinde rastlanır. Bu defterde yer alan kaydın baş kısmında, Duroğlu Beldesi’nin bir mahallesi kast edilerek, “*Guraba, vakf-ı Süleyman Beğ, zâviye-i Yakup Halife*” denildikten sonra, zaviyede görevli 30 şahsın adına ve bunların çoğunun *fakih* olduğu bilgisine yer verilmiştir (MAD 828: 712). Müze Müdürü Hulusi Güleç marifetiyle ulaştığımız, Barça köyü nüfusuna kayıtlı Şevki Altun’da bulunan ve 1496 yılında düzenlendiği anlaşılan bir vakfiyede; Süleyman Bey, Özlemiş Bey ve Mirâhur

Bıyıklı Mehmed Bey adlı üç tarihi şahsiyetin Yakup Halife zaviyesine vakıflar tahsis ettiği haber verildikten sonra, zaviye şeyhlerinin görevleri arasında “*âyende ve revendeye hizmet*” olduğu belirtilmektedir.⁴ Bu durum bölgeden geçen yollar üzerinde bir derbend sistemi bulunduğuna ve zaviye personelinin de burada görevli olduğuna dair ilk önemli ayrıntı sayılır.

1515 ve 1530 tarihli tahrir defterlerinde yer alan mükerrer kayıtlarda ise Yakup Halife vakfına konu olan köyler, mezarlar ve tarihi yol ile derbent hizmetinden detaylı biçimde bahsedilmiştir. Buna göre Çatak, İkikçı, Guraba, Arpa ve Eğrigeriş adlı köylerden; ayrıca Çatak Deresi üzerinde işletilen üç adet su değirmeni ile bir şahin yuvasından elde edilen yıllık 2.067 akça gelirin Yakup Halife vakfının malî potansiyelini teşkil ettiği haber verilmektedir (TT 52: 680; 387:762). Yakup Halife’nin tarihi ve manevi kişiliği ile kurduğu zaviyenin derbend hizmetini anlatan tahrir kaydı ise şöyledir:

“Evkâf-ı hânedân-ı mefhârü’l-ârifin Yakub Halife, ma’a câmi’ hod ber-mûceb-i vakfiye-i Süleyman Beğ mîr-i Çepniyân ve Mehmed Beğ mirâhûr el-müştehir Bıyıklı./Mezkûr Yakub Halife, ehl-i velâyet ve sâhib-i kerâmet kimesne olmağın, Çepni beğlerinden Süleyman Beğ zikrolan karyeleri mezkûr Yakup Halife’nin hânedânına ve câmi’ine vakfedüb, kadîmden ilâ yevminâ hâzâ bunlardan öşür ve rûsûm alına gelmeyüb sâir Bakacak Derbendi’nden Yakub Halife ve Süleyman Halife köprüsüne hizmet edüb ri’âyet oluna gelmişler. Hânedân-ı mezkûreden her kim şeyh olursa mutasarrıf olub, âyende ve revendeye hizmet edüb, avârız vâki’ oldukça avârızâtta emin olub, bunların öşrüne ve rûsûmuna ve arûşiesine ve cerâimine ve doğanı yuvasına ve kurbanına ve kışlağına ve yaylağına sancak beğinden sübaşından ve çeribaşından ve gayriden kimesne, vechün mine’l-vücûh dahl u ta’arruz etmeğe, deyü emr olunduğu sebebden, Defter-i Cedîd-i Sultânî’ye kaydolundu.” (TT 52: 680-681; 387:762; 288:755)

Oldukça fazla detaya işaret eden bu kayıttan şu neticeler çıkarılabilir:

-Yakup Halife Allah’a yakın, dini ve soyu bakımından seçkin ve hatta bu özellikleri sebebiyle de ke-

4 Belgenin tercümesi İsmail Bozalioğlu tarafından yayınlanmıştır (Bkz. İsmail Bozalioğlu, “Giresun’da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zaviyeler”, *Giresun Tarihî Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul 1997, s.400-401).

ramet sahibi saygın bir kimsedir. 1390'lı yıllarda bölgede askerî faaliyetlerde bulunduğu bilinen Hacımiroğlu Süleyman Bey (Yediyıldız 1985: 54) tarafından -feth sürecine katıldığı için- kendisine beş pare köy vakfedilmiş, akrabaları ile buralara yerleşip, zaviye ve cami kurarak hizmette bulunması; zaviyesinde görev yapanların da, buradan geçen kafilelere yol hizmeti vermesi istenmiştir.

-Trabzon'un fethinden sonra Sultan Fatih'in kendisine dirlik verdiği Çepni lideri Özlemiş Bey tarafından da Yakup Halife'nin saygınlığı ve hizmetleri takdir edilmiş ve Trabzon'un batı sınırındaki Oğuz köyünde bulunan beylik yeri, onun kurduğu zaviyeye vakfedilmiştir (Sümer 1992:76). Tahrir defterinin düzenlendiği yıllarda Giresun Kalesi ile buradaki Lonca Limanı'ndan başlayarak güneye, Karahisar'a ulaşan yol üzerindeki Yakup Halife zaviyesi, böylece önemli bir menzil noktası olmuştur. Söz konusu zaviyeye bağlı köylerde yaşayan ve Yakup Halife'nin de yakınları olan şahıslar *Yakup Halife ve Süleyman Halife Köprüleri ile Bakacak Derbendi'nin görevlisi kabul edilmişlerdir.*

-Devrin şartlarında iki ticari koloniyi birbirine bağlaması sebebiyle hayati öneme sahip olduğu anlaşılan bu yolun ve Aksu Deresi üzerinde zor geçitlere inşa edilen köprülerin, çeşmelerin (Resim-7) bakımının ve güvenliğinin devam eden bir süreklilik içinde sağlanması amaçlanmıştır. Bu yüzden de vakıf derbend sistemine müdahaleler önlenmek istenmiş, vakfiyede "*sancak beğinden, sübaşından, çeribaşıdan ve gayriden kimesne, dahl u ta'arruz etmeye*" şartına yer verilmiştir.

-Bu sistemin korunmasını isteyenlerden biri de bölgeyi idaresi altında tutan Trabzon Sancak beyi Bıyıklı Mehmed Paşa'dır. Zira onun valilik yaptığı yıllar, Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail'in bölgede egemenlik mücadelesine girdiği ve Şah İsmail'in "*Kızılbaşlık*" ideolojisinin ateşli savunucusu Rumlu Nur Ali Halife marifetiyle Karadeniz'de bir ayaklanma çıkarmaya çalıştığı zaman dilimidir. Bu yüzden asker sevkîyatının ve askeri malzeme naklinin yapıldığı yolların, Safavî etkisinden uzak bir zaviyenin denetiminde olması önemli ve öncelikli görülmüştür. Rumlu Nur Ali Halife ile girdiği mücadeleyi kazanarak onu bertaraf eden ve böylece Kızılbaşlık propagandasını etkisiz hale getiren Bıyıklı Mehmed Paşa, kendi vakfından olan Murat Fakih'in yerini Yakup Halife zaviyesine aktararak, derbendin ekonomik gücünü artırma yoluna gitmiştir (Sümer 1992:76).

Yakup Halife zaviyenin bulunduğu bölgedeki Barça köyünün derbend görevinden bahseden tahrirdeki şu ifadeler de dikkatlerden kaçmamaktadır. Bahse konu kayıt şöyledir:

"Mezkûr karyeden (Barça) on dokuz nefer kimesne Yakub Halife Köprülerine köprücü olub ve Yakub Halife Derbendi'nin derbendcisi ve meremetçisi oldukları sebepten ber karâr-ı sâbık köprücü ve derbendci ta'yîn olundular. Madem ki zikrolunan hizmeti edâ edeler, avâriz teklif olunmaya deyü emr olundu" (TT 52: 644, 662; 387: 749).

Bu ifadelerden, Barça Köyü halkından 19 kişiye Yakup Halife Derbendi'ne bağlı köprülerin ve yolların bakım ve onarımı ile güvenlik işlerinin verildiği anlaşılmaktadır. Önceki kayıtlarda "*Bakacak Derbendi*" denilen sistemin, artık Yakup Halife adına izafe edildiği görülmektedir. Yine aynı bölgede bulunan Çalış köyünün, yakınlardaki Söğüt Köprüsü'nü atlı ve yaya geçecek şekilde onarmakla; Dereli köyünden *iki nefer kimesnenin* de derbend muhafızlığı yapmakla sorumlu tutuldukları (TT 52: 648; 387: 749; 288: 770) beyan edilmektedir. 1530 ve 1554 tarihli kayıtlarda Yenicehisar, Sarvan, Göveç, Alinyoma ve Kaba köylerinde oturan halktan bir kısmının *derbenci* yazıldığı; bunların Yakup Halife Derbendi ile irtibatlı Vanazid Derbendi, Kızılöz Derbendi ve Şemseddin Derbendi gibi başka yol ve güvenlik sistemleri içinde görev yaptıkları belirtilmektedir (TT 387: 747-749; 288: 737, 741, 753-754). Önemli bir yol ağının uğrak noktalarına işaret eden bu yerlerden *Vanazid*'in Keşap ilçesinde, *Şemseddin*'in de Bulancak'ta birer mahalle adıyla yad edildiğini söylemeliyiz. Diğer isimlerin tekabül ettiği yerler konusunda şimdilik bir fikir beyan etmemiz doğru olmaz

Tarih boyu güney-kuzey istikametinde gelişen bu tâlî yol sisteminin, sahilde büyük küçük iskelelerden ve yerleşim alanlarından başlayarak Aksu Vadisi boyunca ilerlediği ve bugünkü Dereli ilçe merkezinden geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilçe merkezinde bulunan tarihi taş kemerli köprü ile Kuşdoğan Bey Kalesi, bu yol ağının geçtiği güzergahı işaret etmektedir. Söz konusu yolun ortalarına tekabül eden kısmında Yavuzkema Beldesi'nde Şeyh Mustafa zaviyesi (Resim-8), Kızıtaş köyünde Hacı İlyas zaviyesi ve Sarıyakup Köyü'nde Hamza Şeyh zaviyesi kurulmuştur.

1613'te Kızıtaş köyünde bulunan bir grubun Dereli köyündeki köprülerin onarımını yaptığına işaret edilmesi de bunu doğrulamaktadır (TT 387: 626,

628; 716: 287). Osmanlı hakimiyetinden önce kurulduğu anlaşılan bu zaviyelerin, dereler üzerindeki köprülerin (Resim-9) ve yolların onarımından başka; ormanlık, ıssız ve tehlikeli geçitlere yakın mevkileri de iskana açarak şenlendirdikleri görülmektedir (Fatsa 2008: 94-107, 166-174).

Yağlıdere Derbendi ve Hacı Abdullah Halife Zaviyesi

Tahrir defterlerinde akarsuyun adına izafeten “*Yağlıdere Derbendi*” şeklinde anılan sistemin Espiye ilçesi yakınlarındaki Anduz Kalesi’nden başlayarak güneye doğru Ahiçukuru ve Harava köyleri ile Çakrak yaylası üzerinden Şebinkarahisar’a ulaştığı anlaşılmaktadır. Yaptığımız alan araştırmaları sırasında bu yol ağına ait kalıntıları ve güzergah noktalarını şöyle tespit ettik:

Zefre Limanı-Anduz Kalesi-Yağlıdere Ağa Köprüsü-Koçlu Köprüsü- Kızıllar Hanı-Harava Köprüsü-Ahiçukuru Köyü-Kozbükü Hanı-Zabunlu Köprü-Sınır Hanı-Sınır Köprüsü-Çakrak Yaylası ve Köprüsü-Saydere Yolu-Avutmuş ve nihayet Şebinkarahisar kasabası.⁵

Kuzeyde Espiye ilçesinin Lanus köyünde ve güneyde de Şebinkarahisar Şaplıca köyündeki madenlerin istihsal edildiği (Turan 1990: 334) zamanlarda bahse konu yolun önemli bir yoğunluğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Artık halkın hafızasından silinmeye yüz tutan yolu işaret eden köprüler, çeşmeler ve taş döşemelerin bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak hanlar ahşap olduğundan muhafaza edilememiş; birer mevki olarak anılmaya rıza göstermiştir. Yağlıdere Derbendi’nin hizmet verdiği vadide halen kullanılabilir durumdaki 12 adet kemer köprüünün (Resim-10) yapım tarihlerini, kitabeleri olmadığı için bilemiyoruz. Ancak bu yapılardan hacimce en büyük olan *Ağa Köprüsü’nü*, 1816 yılında Tirebolu Voyvodası Kethüdazade Mehmed Emin Ağa’nın yaptırdığı kitabesinde yazılıdır (Resim-11). Sanırız bu bilgi, Yağlıdere Derbendi üzerindeki köprülerin ilk inşa tarihlerine ait değildir. Bununla birlikte önceleri ahşap olarak inşa edilmişken yıkılıp taştan yapıldığı zamana işaret olmalıdır.

⁵ Bu bilgiler, bölgeyi iyi bilen Çağlayan köyü eski muhtarı Mehmet oğlu Ali Önal’dan (D. 1933) alınmıştır. Söz konusu han ve köprülerin adları daha çok 19.yüzyıldan kalmaz. Daha eskiden kullanılan isimler unutulmuştur.

Bu yol üzerinde bulunan kale/palanka ve köprü gibi yapıların tarihini daha eski zamanlarda ara- mak mümkün olsa da (Sümer 1992: 59), elde bulunan en eski ve somut bilginin tarihi 1515 yılıdır. Buna göre Espiye yakınlarındaki Anduz Kalesi’nin bulunduğu köyde mukim 13 kişi, Yağlıdere ırmağı üzerine köprüler inşa etmeye ve Yağlıdere Derbendi’ne hizmete memur edilmişlerdir (TT 52: 698). Bu görevin daha sonraki zamanlarda da devam ettiği tahrir defterinde mükerreren zikredilmiştir (TT 288: 593; 387:753). Sözü edilen köprü ve derbendinin yeri belirtilmemişse de, görevlilerin Anduz Kalesi çevresinde bulunan köye mensup yazılmaları, bu konuda önemli bir ip ucu sayılabilir. Antik bir yapı olarak Türk fethinden önce de kullanıldığı bilinen (Sümer 1992:149) bu kalede, Osmanlı döneminde derbend muhafızlarının istihdam edildiği anlaşılmaktadır (TT 52: 698).

Anduz Kalesi, Yağlıdere’nin denize döküldüğü noktanın batısında, görüş alanına giren antik Limanı ile doğuda Yılgın Burnu arasındaki koya hakim bir tepe üzerindedir (Resim-12). Zefre ise, rüzgâra karşı korunaklı, küçük gemiler için iyi bir sığınak olma özelliğine sahiptir. Burası vergi defterlerinde anılmamış olmasına karşın, zaman içinde düşük yoğunluklu bir liman görevi icra etmiştir.⁶ Nitekim Espiye yöresinden çıkarılan madenlerin, daha büyük ihraç limanlarına sevkıyatı için küçük gemilerin yanaştığı bir yer olarak burası, eski çağlardan bahseden kayıtlara da girmiştir. M.S II. yüzyılda yaşayan Romalı Arrian, imparator Trayan’a yazdığı raporda, bölgedeki limanlar hakkında bilgi verirken “*Ares (Giresun) adasından Zefre’ye (Zephyrion) 16 mil çeker. Burada gemiler için demir atacak yer vardır*” (Sümer 1992: 9/4) diyerek, Zefre koyunun hem antik adına ve hem de eski liman olduğuna işaret etmiştir. Sümer, buranın yol güvenliği için inşa edilmiş derbend yapısı olduğunu nakleder (Sümer, 1992:149).

Anduz Kalesi’nden sonra, Yağlıdere üzerinde stratejik noktalara inşa edilmiş köprüleri takip eden yolun en önemli menzil noktası kuşkusuz Tekke köyündeki Hacı Abdullah Halife adına kurulan zaviyedir. Fetih ve iskân metoduna uygun olarak, boş

⁶ Trabzonlu Şakir Şevket’e göre Zefre “*Tirebolu ile Giresun arasında küçük bir mahal olup letâfet-i hevâiyesi bulunmak cihetiyle buraya bâd-ı sabâ manâsına olan (zefûr) nâmı verilmiş olduğundan şimdi de Zefre denilmektedir*”. (Bkz Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, İstanbul-1294, s. 85).

ve ıssız bir coğrafyada “Ahi-çukuru” denilen yerde ilk olarak Abdullah Halife’nin babası Kasım Halife tarafından kurulan zaviye, bahse konu yol ağında bulunduğu için, bölgenin fatihi Eşter Bey’in de desteğine mazhar olmuştur (TT 828: 742).

Zaviye müstemilatında bir Cuma camii, aşevi, misafirhane, medrese, değirmen, fırın ve çeşme gibi yapıların olması (Karpuz 1982: 118), buranın bahsi geçen yolun yoğunluğu ile orantılı olarak bir toplanma mekanına dönüştüğünü göstermektedir. Konuyla ilgili olarak tahrirlerde çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan sadece birini, 1515 tarihli olanını sunmakla yetinelim:

“Mezkûr Hacı Abdullah Halife sâlih ve müte-deyyin ve vâiz ve nâsih kimesne olup mezkûr karyeyi vakfiyyet üzere tasarruf eyleyip öşür ve rûsûm vermeyib âyende ve revendeye hizmet ettiğinden ber karâr-ı sâbık emr-i âlî mûcebince mu’af kılınıb öşür ve rûsûm taleb olunmaya ve avâız teklif olunmaya deyü defter-i sultaniye kayıt olundu” (TT 387: 762).

Bu ifadeden açıkça anlaşılmaktadır ki, Hacı Abdullah Halife, buradan geçen yolculara barınma ve beslenme imkânı sunmakta, yükleri ve hayvanlarıyla gelen misafirlere konukluk etmektedir. Ayrıca Cuma ve bayram namazlarında, zaviyeye ibadet için gelenlere de örnek kişiliği ile *vaaz u nasihat*te bulunmaktadır. Bu hizmetlerine karşılık da devletçe Ahiçukuru Köyü, onun idaresi altında bulunan vakfa temlik edilmiştir. Ancak asıl mali destek, Yavuz Sultan Selim’in annesi Gülbahar Hatun ve daha sonra da Kanuni devrinde yapılan vakıf tahsisleriyle oluşmuş (Yüngöl 1982: 101-111), böylece zaviye daha da güçlenmiştir.

Kısaca Espiye’den güneye doğru dağları aşarak ilerleyen yol ağının uğrak noktalarından olan Hacı Abdullah Halife Zaviyesi, tarihin kendisine yüklediği sorumluluğu, aksatmadan icra edebilmiş gözükmektedir. Ancak sahil yolunun açılması üzerine burası önemini kaybetmiş; tarihi köprüler ve hanlar gibi vakıf yapılar da metruk bir vaziyet almıştır.

Tirebolu Derbendi ve Ede Derviş Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *Tirebolu Derbendi* namıyla anılan ve Tirebolu Limanı ile Kelkit Vadisi arasında oluşan tâlî yol sisteminde görev icra ettiği anlaşılan üç önemli yapı mevcuttur. Bunlardan ilki, aynı zamanda antik bir limana da nezaret eden

Tirebolu Kalesi’dir (Resim-13). Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra, burada oturan ve deniz ticaretiyle iştigal eden gayrimüslimlere “*gemileriyle ulaklık*” etme görevi verilmesi, kalenin derbend ve menzil misyonuna işaret etmektedir (Gökbilgin 1962:334).

Eski çağlardan beri kullanılan Tirebolu-Harşit-Gümüşhane yolunun, Osmanlı devrinde de aktif olduğu; sahildeki antik kale/limanlardan sonra Harşit Vadisi boyunca güneyde Bedreme ve Doğan-kent / Dandı (Resim-14) kalelerinin oluşturduğu uğrak noktalarıyla şekillendiği görülmektedir. Bu yolun bakım ve onarımının Tirebolu Derbendi marifetiyle yapıldığı, güvenliğinin sağlandığı; burayı kullanan yolculara imaret hizmetinin de Mevlânâ Ede Derviş zaviyesinde verildiği anlaşılmaktadır. Tahrirlerde mükerrer olarak zikredilen şu ifadeler bunu doğrulamaktadır:

“Vakf-ı Melik Ahmed Beğ ki, Kürtün Beyi idi. Asılda Bedreme Hisarın kâfirden ol fethetmiştir. Mezra’a-i Ağcakilise Mezra’a-i Günlük, Mezra’a-i Halya. Mezkûr mezra’aları Melik Ahmed Beğ, Mevlânâ Ede Derviş’e vakf edüb eline mektup vermiş ki, mezkûr Ede Derviş dahi bir zâviye bina idüb âyendeye ve revendeye hizmet için şimdiki halde mezkûr Ede Derviş’in oğlu Mevlânâ İshak vakfiyyet üzere tasarruf edüb âyendeye ve revendeye hizmet idermiş. İshak vefat edüb oğlu İbrahim tasarruf eder. Esâmi’l hizmetkârânı zâviye el-mezbûr 4 kişi.” (TT 828: 723; 387: 763; 288: 620)

“Alahnâs’a tâbi olan reâyâ Diribolu Derbendi’ne Harşid Suyuna varınca ihyâ etmek için derbentçi tayin olundu. Zikrolan derbendi ta’mîr edeler avâız teklif olunmaya” (TT 52: 617).

Görüldüğü gibi, Harşid kenarında Örenkaya köyünde bulunan Bedreme Kalesi, Melik Ahmed Bey tarafından fethedilmiş, civarda bulunan Ağcakilise, Günlük, Halya gibi yerler de vakfedilerek Mevlânâ Ede Derviş’e bir zaviye kurdurulmuştur. Yolculuğun rahat ve güvenli geçmesi için de burada konaklayan misafirlere gereken hizmetin, zaviye vasıtasıyla yapılacağı beyan edilmiştir. Öte yandan, nereye tekabül ettiğini tam olarak tespit edemediğimiz Alahnâs ile Başköy halkı, Tirebolu Derbendi içinde tamirci yazılmışlardır (TT 52: 724; 288: 640). Öte yandan bugünkü Görele merkeze tekabül eden Eleli Kasabası’nın da bu yollarla bağlantılı olduğuna işaret edilmiştir (ŞD 1848: 28).

Öyle anlaşılmaktadır ki, Harşit Vadisi’nin muhtelif noktalarına uğrayarak ilerleyen tâlî yolların güvenliğini sağlayan ve bakımını yapan derbendin merkezi, Örenkaya Köyü’ndeki Bedreme Kalesi’dir. Bu yapının güneyine doğru oluşan güzergahta Dokuzkonak Köyü’ndeki Şaban Kalesi ve Doğankent ilçesine bağlı Süttaş Mahallesi Belen mevkiindeki Dandı Kalesi gibi yapıların varlığı, buradan geçen yolun takip ettiği çizgiye işaretlemektedir. Bu güzergah, güneyde Kelkit ve Gümüşhane çevresinde gelişerek, Krom Kalesi gibi başka küçük istihkamlar nezaretinde daha içerilere ulaşmaktadır (Bryer-Winfield, 2007:303-304). Oldukça sarp ve engebeli coğrafik yapıyı takip eden bu tâlî yolların uğrak noktalarından birinin, Kürtün madenlerinin istihsal edildiği civarda, Taşlıca Köyü’nde kurulan Çağırğan Baba Zaviyesi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu zaviye, Tekke beldesinde metfun Seyyid Hasan Çağırğan Zaviyesi’nin bir şubesi olmalıdır (TT 387: 846; Fatsa, 2012: 28-48).

Canca Hatuniye Kervansarayı ve Trabzon Zaviyeleri

Karadeniz’i güneyden kuşatan sıradağlar, tarih boyunca Çoruh-Kelkit Vadisi ile kıyı düzlükleri arasındaki ulaşımı engelleyen en önemli unsur olmuştur. Bölgeyi gezerek gözlemlerde bulunan Alman seyyah Otto von Blau, coğrafyanın yüksek ve aşılmaz fiziki yapısıyla kervan reislerinin korkulu rüyası olduğunu, sıkça yaşanan kazalarda kervanların büyük kayıplar verdiğini nakleder (Alkan 2009: 344). Akarsuların oluşturduğu vadiler üzerindeki doğal yollar kullanılarak ancak bu dağlıklar aşılabiliştir.

Eski çağlardan beri işlek ve önemli bir liman olan Trabzon ve çevresindeki kale kolonilerin iç kesimlerle irtibatı, bu vadileri takip eden tâlî yollar sayesinde sağlanabilmiştir. Cevizlik-Maçka-Zigana güzergahı bunlardan biridir. Ayrıca Trabzon-Sürmene-Bayburt güzergahı ile Trabzon-Dernekpazarı-Çaykara-Bayburt güzergahı gibi başka yolların bulunduğunu da unutmamak gerekir (Bostan, 2012: 155; Özmenli 1996: 15).⁷ Fahrettin Kırzioğlu, Trabzon’a yapılan seferler ve fetihler sırasında orduların bahse konu yolları kullandığına, ayrıca bölgedeki Çörekhanı ve Taşköprü gibi bazı yapıların bu ulaşım sisteminin kalıntıları olduğuna işa-

ret eder (Kırzioğlu 1967: 322-328). Öte yandan dağlarda oluşmuş yollar, askerî ve ticarî amaçlarla çağlar boyunca kullanılmış; her çeşit ticarî emtia ve askerî nakiller buralardan gerçekleştirilmiştir. Muhtemelen 14.yüzyıl başlarında birçok Türkmen boyunun seferlerde kullandığı güzergahlar da buralar olmuştur. Nitekim Komnenoslar bu akınları önlemek ve stratejik geçitleri tutmak için birbirleriyle bağlantılı çok sayıda kale/palanka yapmak durumunda kalmışlardır (Bryer-Winfield 2007: 310, 341, 350; Emecen 2009: 39).

Oldukça karışık bir seyir izleyen söz konusu yolların, Gümüşhane bölgesinin dağlık ve sarp fiziki şartlarına göre derbend, köprü ve zaviyelerle devam ettiğine dair çok sayıda kayıt vardır. 1583’te Torul kazasında Kurum denilen mevkiye bulunan madene giden yollar ile buradaki derbendin bozuk olduğundan bahisle, tamir için Kopuz, Roseya ve Harsara köyleri halkının derbendci tayin edildiği haber verilmiştir (Bryer-Winfield 2007:305; Bostan 2002: 448-449,450). 1553 tarihli bir hükümde, Torul’a bağlı Canca madenleri yakınlarında bir vakıf kervansaraydan bahsedilmiştir. Canca merkezde bulunan Hatuniye vakfına bağlı bu kervansarayanın 1583 yılında yıllık gelirinin 500 akça; yakınındaki dükkanların yıllık gelirininse 300 akça olduğu tespit edilmiştir (Bostan 2002: 451).

Canca, Trabzon şehrinden Erzurum’a giden yol ağı üzerindeki eski Gümüşhane şehridir. Buranın çevresi altın, gümüş, bakır gibi kıymetli madenlerle çevrilmiştir. Bu yüzden Canca’nın da içinde olduğu Torul kazasında 1583 tarihi itibarıyla toplam 800 nefer derbendci ve 169 nefer de köprücünün varlığı haber verilmiştir (Bostan 2002: 448-451, 297).

Trabzon şehri ve çevresindeki yerleşim alanlarının iç bölgelerle bağlantısını sağlayan yollar üzerine birtakım vakıf hanlar ve imaretler tesis edildiği, *ayende ve revendeye* hizmetin bu kurumlar eliyle sunulduğu bildirilmiştir. Trabzon şehrindeki Gülbahar Hatun İmareti, İskender Paşa ve Mahmud Ağa hanları ile Hasan Baba, Derviş Ali, Kurban Abdal, Hızır Abdal ve Odabaşı Sinan Bey zaviyeleri ulaşım hizmetine az çok katkısı olan vakıf kurumlardır. (TT 53:4; 387:718; Gökbilgin 1962: 300-337). Bu yolun Erzurum ile bağlantısı üzerinde Gümüşhane’de Hâtuniye vakfına bağlı Kervansaray; Harşere, Zirmud ve Fadigar köylerindeki dervişlerin tesis ettiği küçük imaretler ve Tekke beldesinde Hasan Çağırğan (Resim-15) zaviyesi bulunmaktadır (TT 199: 84,91).

⁷ Trabzon şehrinden Maçka’ya varıncaya kadar yol üzerinde bulunan derbend ve köprülere 21 adet köy köprücüsü ve derbendci yazılmıştır (Bostan 2008: C. I/204).

Keyan Derbendi ve Ş.Karahisar Zaviyeleri

Eski belgelerde “*Kebfuniye Kalesi*” imlasiyla kaydedilen bir ticaret kolonisi etrafında kurulan Karahisar şehri, tarih boyunca ulaşım sistemlerinin de önemli uğrak noktalarından biri olmuştur. Burası, doğuya yapılan seferlerde Osmanlı ordusunun konaklaması dolayısıyla *karargah şehir* olma özelliği de taşımıştır. Ayrıca coğrafik konumu ve müstahkem kalesiyle, hem Karadeniz limanlarını iç kesimlere bağlayan dikey ulaşım ağının ve hem de İpek Yolu’nun doğu-batı ilişkisini sağlayan ticarî merkez olmuştur. Yine devletin resmi haberleşme sistemi içinde önemli ve güvenilir menzil niteliği ile dikkat çekmiştir. Şehrin kuzey bölgesinden istihsal edilen madenler, bu önemi artıran başka bir faktör olmuştur (Acun 2006: 81).

Kale’nin kuzeybatı eteklerinde kurulan şehre, Niksar-Koyulhisar-Suşehri istikametinden ve Karadeniz limanlarından gelen ulakların, kafil ve kervanların, konakladıkları günlerin anısını taşıyan eserlere veya kalıntılara bu gün de rastlamak mümkündür. Taş Hanlar, Kurşunlu Hamamı, Taş Mescit, Fatih Camii; Avutmuş mahallesindeki Behramşah Camii, Avutmuş Hamamı ve Avutmuş Hanı, İmanlı Köprüsü ve ilçe genelindeki taş çeşmeler bu kabil-den vakıf yapılarıdır (Karpuz 1989: 10, 23,29). Yine Kale’nin güneyinde Karaağaç köyünde Şeyh Yusuf zaviyesi, Avutmuş Mahallesinde Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan zaviyeleri, Çamoluk yolu üzerinde Hasan Şeyh, Şeyh Abdurrahman zaviyeleri; Suşehri yolu üzerinde Urban Abdal zaviyesi bu amaçla matuf kurumlardır (TT 478: 152; 387: 596; VD 581: 296/298; 582: 105/72, 104).

Tarihi belgelerde geçen ifadelerle bakarak, Şebinkarahisar şehrine dört koldan giriş olduğunu söyleyebiliriz. Bunların en önemlisi *Sol Kol* tabir edilen ve Ladik-Sonisa-Niksar-Tilemse üzerinden şehre gelen ana yoldur. Şebinkarahisar’da bir menzilhane olarak kurumsallaşan bu ulaşım sisteminde civardaki köyler halkının görevli olduğu; bu yüzden de köylerde çok sayıda beygir beslendiği ifade edilmektedir (Halaçoğlu 2002: 88-89).

Karahisar şehrine ulaşımı kuzeyden sağlayan iki yoldan birinin Alucra-Avutmuş; diğerinin de Dere-li-Tamzara üzerinden gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu kısımda ulaşım sistemine katkı veren en mühim vakıf kurumun Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman zaviyeleri olarak tarihte yer aldığını, daha önce yaptı-

ğımız bir çalışmada ifade etmeye çalışmıştık (Fatsa 2011:21-38). Ayrıca Tamzara ve Avutmuş’ta halen kullanılabilen taş köprüleri ve hanları (Resim-16) de aynı sistemin bakiyeleri olarak zikretmek gerekir (VD 581: 296).⁸ Şiran-Kelkit istikametine yönelen ulaşım sisteminin Şebinkarahisar şehrinden çıkış noktasında Karaağaç köyünde Şeyh Yusuf zaviyesinin varlığı dikkat çekmektedir (TT 37: 840; 478: 171-172). Keza şehrin doğusunda bulunan Alışar köyü halkı, Kayalı köyünden de bazı kişiler, 1569’da derbendci ve menzilci kaydedilmiştir.⁹

Şebinkarahisar’ın güneyinde, bulunan Gezanç köyünden derbendci yazılan 15 nefer için 1569 tarihli tahrir defterinde, “*Derbendciyân / Mindeval’den şehre girüp karye-i mezbûre kurbünde vâki olan Keyan Derbendi’nin ta’mir ve meremmim itmek üzere avârizdan emindirler*” denilmektedir (TT 478: 152). Bu durum, şehir ile Çamoluk ilçesi arasındaki Keyan Derbendi marifetiyle yönetilen ulaşımın, Hasan Şeyh zaviyesi ile entegre bir yapı arz ettiğini göstermektedir. Yine doğuda, Kelkit istikametine gidilince, yolların güvenliğini sağlaması ve küçük kalelerin bakımını yapması için 1642 tarihinde Mindeval (Çamoluk) nahiyesine bağlı Yenice köyü halkının; Kuzkaya köprüsünün onarımını yapması için de Suşehri’ne bağlı Gözköy halkının köprücü ve derbenci kaydedildiği ifade edilmiştir (Öz-Acun: 75, 98, 106).

Çamoluk ilçesine bağlı Sarpkaya köyü 1642 tarihli defterde *Zağapa* adıyla kaydedilmiş ve köy halkının bir kısmı *köprücü* olarak görevlendirilmiştir. O devrin şartlarına göre 170 hanelik bir nüfus potansiyeliyle hayli kalabalık olan Zağapa köyünün Gürgenlik Mahallesi’nden 25 hane, Kelkit vadisi üzerindeki köprülerin bakımından sorumlu tutulmuştur.¹⁰ Bu tarihte bir de cami bulunan Zağapa köyünün, civarda yaşayan Müslümanların buluş-

8 1642 tarihli kayıtlarda İmanlı köyü halkı için “Zikr olunan karye, ayende ve revendenin menzilhâhı ve ebnâ-i sebilin karargâhı olmağla, İmanlı Köprüsü’nün kâğır binasını kendü elleriyle tamir ve termim itmek üzere” ifadelerine yer verilmiştir (Öz-Acun 2008: VII/15-16).

9 Adı geçen tahrir kaydı şöyledir: “Mezkûr karye ziyâde memerr-i nâs ve menzilhâh ve ma’ber-i has ve ‘alâm olup, gâyet ile güzergâh olmağla bir iki de’fa harap olup ihyası mühim mahal olmağın avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden emin olmaları defter-i cedide kaydolundu” (TT 478: 140-141,153).

10 Söz konusu kayıt şöyledir: “Karye-i mezbûr yüz yetmiş ev olup mukaddema Gürgenlik nâmiyla bu ana değin mu’af olup lâkin mahall-i tahrirde hizmetleri görölmeğın on beş ev hizmetlerinin uhdesinden gelmeğe kâdir olduğu zâhir olup yirmi beş ev köprü hizmetinde olup maadasi hâneye ta’yin olmak için deftere şerh verildi.” (Öz-Acun 2008: VII/81).

ma noktasına dönüştüğü anlaşılmaktadır¹¹. Bu gün kalıntılarına (Resim-18) rastlanan bu yolun, doğu-batı istikametinde gelişen menzillerinden biri olarak Aziz köyü (Suşehri merkezde mahalle) ahalisi, 1642’de Kelkit Nehri üzerindeki Keşiş Köprüsü ile Ballı Kaya Derbendi’ne görevli yazılmış, buraların bakım ve onarımından da sorumlu tutulmuştur. Aynı ilçeye bağlı Büyük Güzel köyü halkı da “*şah-ı râh üzerinde vâki olup mürurgâh ve menzilgâh*” olarak, “*âyende ve revendenin hizmetinde*” gösterilmiştir.¹²

Yine söz konusu yolların doğuya yönelen güzergahında Şiran Kavakpınar köyünde faal olan Şeyh Hüseyin zaviyesinin, bu köydeki *menzilgâhta* görev yaptığı, 1530 ve 1569 tarihli tahrirlerde ifade edilmiştir (TT 387: 596; 478: 94-95). Aynı şekilde Çamoluk ilçesinin batısında Kelkit Çayına yakın bir noktada bulunan Eğnir köyündeki Şeyh Abdurrahman Zaviyesi ve civardaki Avarak Kalesi (Resim-19) de, aynı amaca hizmet için tesis edilmiş kurumlardır (TT 557: 12). Çamoluk ile Alucra arasındaki yol üzerinde bulunan Arda Kalesi ve Kaledere Kalesi harabeleri, bahse konu tâlî yolların, menzillerin ve derbent teşkilatının kalıntılarıdır.

Sonuç

Tarih boyunca Kelkit vadisinin kuzeyinde oluşan tâlî yolları ve bunlar üzerinde hizmet veren vakıf mahiyetli bazı kurumları elden geldiğince anlatmaya çalıştık. Geçen zaman içinde yol hizmeti veren yapıların yok olmaya ve unutulmaya yüz tutmuş olması; hatta yer/şahıs adlarında değişikliklerin yaşanması, üzerinde çalıştığımız konunun aydınlatılmasını da zorlaştırmıştır. Kaynakların bazen sessiz duruşu da buna ilave edildiğinde, sınırlı bilgi ve değerlendirmeye iktifa etmek kaçınılmaz olmuştur. Ancak elde edilebilen bu bilgiler bile, Osmanlı merkezî idaresinin taşrayla bağını kuran sistemin nasıl işlediğini göstermesi bakımından değerli bir netice sayılabilir. Genellikle dinî/tasavvufî yönü ile değerlendirme konusu edilen za-

viyelerin, bu defa daha farklı bir özelliğine vurgu yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, yol sistemi içindeki zaviyelerin derbendlerle entegre olmuş mahiyeti ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı devlet yetkilileri, bir yandan ekonomik gelişmeyi sağlamak ve istikrarı korumak, bir yandan da Safevîler gibi dış faktörlerle mücadele etmek; hatta devletin temsil ettiği kimliği halk arasında etkin kılmak için bu ulaşım sistemini korumaya, ayakta tutmaya özen göstermiştir. Bu yüzden de ifade etmeye çalıştığımız tâlî yollar üzerindeki derbendler, zaviyeler, hanlar ve diğer unsurlar yüzyıllarca devlet tarafından desteklenmiş ve önemini koruyabilmiştir.

Anadolu’da kültürel bakımdan gelişmiş olan Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar ve Amasya gibi şehirlerde yetişen ulema ve tasavvuf adamları, bahse konu yolları kullanarak Karadeniz Bölgesine gelmiş ve sahip oldukları kültürel birikimleri, bu yollar üzerinde uygun buldukları stratejik mevkiilere kurdukları medrese, cami ve zaviyeler eliyle yaymışlardır.

İmparatorluk genelinde yaşanan olumsuzlukların zorlaması ve bölgedeki ulaşım sisteminin yatay şekilde yön değiştirmesi neticesinde, yüzyılların yükünü taşıyan yollar ve üzerindeki derbendler, köprüler, zaviyeler giderek önemini kaybetmiş, metruk bir vaziyet almıştır. Bu gün için sosyal hayatın zaruri ihtiyaçları olmaktan uzak kalsalar bile, tarihi geçmişimizin ve kültürel kimliğimizin en görünür varlıkları olan bu eserlerin birer kültür varlığı olarak, en azından muhafazası sağlanmalıdır.

11 Kelkit Çayı kenarında kurulmuş olan tarihi Zağapa (Sarpkaya) köyündeki Bektaş Bey Camii, bölgede eşi olmayan mimari özellikleriyle incelemeye değer bir eserdir. Burada ırmak kenarında bulunan restoran, ipek yolu üzerindeki hanlardan birinin arsası üzerinde inşa edilmiş. Ayrıca buraya 800 metre uzaklıkta batıda bir kale/palanka ve ahşap köprü vardır.

12 Bu tarihte *Güzel-i Kebir* adıyla yazılmış olan köy halkının, bir başka görevi de Fatih Camii’nin bakımını ve temizlik hizmetlerini yapmaktır. Ayrıca köyde 17 kişi “sâdât-ı kirâm” olarak kaydedilmiştir. (Öz-Acun 2008: VII/69).

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Maliyeden Müdevver Defter (=MAD) 828: 712, 723,742.

BOA, Tapu Tahrir Defteri (=TT), Defter No: 37: 805, 840; (Defter No:) 52: 617-619, 644, 648, 662, 680-681, 698, 724; 54: 99; 199: 84, 91; 255: 382; 288: 620, 640, 737, 741, 753-755, 770; 387: 547, 548, 558-559, 562-563, 596, 597, 598, 600, 604, 605, 627-628, 635, 636, 663, 686, 718, 762, 763, 747-749; 478: 39-40, 94, 140-141, 152-153, 171-172; 557: 12, 67, 70; 716: 233.

BOA, Şurây-ı Devlet (=ŞD) 1848/28.

BOA, Yıldız Perakende (=Y.PRK) 68/84.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi, Evkaf (=KK, EV) 583: 154.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet (=İBAK, MC) 81: 3-121, 12a, 18b, 19a-20b, 35b.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıf Defteri(=VGM, VD) 582: 104/1, 105/72, 168/113; 2158: 18/18; 581: 296/298; 598: 86; 624: 419/394.

Araştırma Eserler

ACUN, Fatma (2001). "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *Belleten*, LXV/242, Ankara, s. 161-192.

ALKAN, Necmettin (2008). "Alman Seyyahların Hatıralarında Gümüşhane ve Çevresi II", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 09-11 Ekim 2008, Bildiriler, s. 344-345.

BRYER,Anthony-WINFIELD, David (2007). *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontus*, Washington.

BOSTAN, M. Hanefi (2002). *XV-XVI.Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara.

BOSTAN, M. Hanefi (2012). Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı, İstanbul.

BOSTAN, M. Hanefi (2009). "XV-XIX. Yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*,09-11 Ekim 2008, Bildiriler,I, s. 193-216).

BOZALIOĞLU, İsmail (1997). "Giresun'da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zaviyeler", *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul, s.400-401.

EMECEN, Feridun (2009) *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi:Şalpazarı-Beşikdüzü*,İstanbul.

EMECEN, Feridun (2005) *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul.

FATSA, Mehmet (2010). *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Ankara.

FATSA, Mehmet (2008). *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, Giresun.

FATSA, Mehmet (2006). "Abdalân-ı Rûm'dan Giresunlu Yakup Halife", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39, s. 66-71.

FATSA, Mehmet (2011). "Şebinkarahisar'da Mengüçüklü Devri Vakıfları (Sufi Kolonizasyon)", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 35, Ankara.

FATSA, Mehmet (2012). "Çepnilerin Dini Mensubiyeti ve Kürtün'de Bir Tekke:Güvenç Abdal", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 13, s. 28-48, Trabzon.

FATSA,Mehmet (2013). "Giresun Yöresinin Manevi Mimarı Şeyh Kerameddin ve Tekkesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, Trabzon.

GÜL, Abdülkadir (2011). "Osmanlı Döneminde Erzincan Kazasında Ulaşım ve Haberleşme", *History Studies, Volume 3/1*, s. 118.

GÖKBİLGİN, Tayyib (1962). "Trabzon Livası", *Belleten*, (Nisan 1962). s. 334.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2002). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*.Ankara.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2003). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara.

İNALCIK, Halil, (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. İstanbul.

KARPUZ, Hařim (1990). *şebinkarahisar*, Ankara.

KARPUZ, Hařim (1982). “Giresun’un Espiye İlçesine Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun “Hacı Abdullah Halife” Zaviyesine Bağlı Yapılar”, *Vakıflar Dergisi*, XV, Ankara, s. 117-125.

KIRZIOĞLU, Fahrettin (1967).”Trabzon’un Fethi Sırasında Fâtiğ Sultan Mehmed’in Yaya Aştığı ‘Bulgar Dağı’ Neresidir?”, VI. *Türk Tarih Kongresi-1961*, (Bildiriler). Ankara.

ORHONLU, Cengiz (1990). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilâtı*, İstanbul 1990.

ÖZ, Mehmet-ACUN, Fatma (2008). *Orta Karadeniz Tarihi’nin Kaynakları VII*, Ankara.

ÖZMENLİ, Mehmet (1996). *Eski Çağ’da Gümüşhane ve Bayburt*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum.

PAKALIN, M. Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I,II,III, İstanbul.

SÜMER, Faruk (1992). *Tirebolu Tarihi*, İstanbul.

ŞEMSEDDİN SAMİ (1317). *Kamus-ı Türkî*, İstanbul.

ŞEVKET, Şakir (1294). *Trabzon Tarihi*, I, İstanbul.

TURAN, Şerafeddin (1990). *Türkiye İtalya İlişkileri I*, İstanbul.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin-ÜSTÜN, Ünal (2002). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları*, II, Ankara.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara.

YÜNGÜL, Naci (1982). “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiğı Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, *Vakıflar Dergisi*, XV, Ankara, s. 102-106.

EKLER**1. Tablolar****Tablo-1:** Ordu Yöresinde Yol Hizmeti Veren Zaviyeler ve Gelir Durumları(1530)

ZAVİYELER	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri (Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Şeyh Halil	Ünye /Kozan	1455	200	Tirmedos Camii'nde Mülazıman / Ünye-Akkuş Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh İshak.	Ünye/Doğanece	1455	300	Ünye-Akkuş Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh Abdullah	Ulubey/Şeyhler	1455	1.830	Ulubey-Koyulhisar Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-2: Sinan Bey ve Şahkulu Zâviyelerinin Görevleri ve Gelir Durumu (1530)

ZAVİYE	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri(Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Sinan Bey (Vakfın Tamamı)	Tokat/Başçıftlık	1485	1.000	Sinan Bey Mescidinde Mülazıman / Niksar-Başçıftlık-Tilemse Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Şahkulu Zâviyesi	Koyulhisar	1485	1.830	Koyulhisar Kalesi'nde Ayende ve Revendeye Hizmet
Cimi Dede	Reşadiye/Cimitekke	1411	895	Niksar-Başçıftlık-Tilemse Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-3: Yoğunyokuş ve Keçilik Derbendlerinde Hizmet Veren Zaviyeler Ve Gelir Durumları (1530)

ZAVİYELER	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri (Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Şeyh Kerameddin	Giresun /Boztekke	1613	-	Boztekke Camii'nde Mülazıman / Bulancak-Karahisar Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Hasan Dede	Giresun Merkez	1515	Belli Değil	Bulancak-Karahisar Yolunda Hizmet
Şeyh İdris	Piraziz/Gökçeali	1397	4.010	Gökçeali Camii'nde Mülazıman/ Yoğunyokuş Derbendinde Ayende Ve Revendeye Hizmet

Tablo-4: Giresun-Ş.Karahisar Yolunda Zaviyeler ve Gelir Durumları(1530)

ZAVİYELER	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri (Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Yakup Halife (Vakfın Tamamı)	Giresun/ Duroğlu	1397	2.067	Yakup Halife Camii’nde Mülazıman / Giresun-Karahisar Yolunda Derbendci ve Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh Mustafa	Dereli/ Yavuzkema	1397	47.852	Bodar Camii’nde Mülazıman / Giresun-Karahisar Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Hacı İlyas	Dereli /Kızıldaş	1368	300	Kızıldaş Köyü Camii’nde Mülazıman/ Karahisar Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Hamza Şeyh	Dereli/ Sarıyakup	1455	594	Karahisar Yolunda Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh Süleyman	Karahisar/ Avutmuş	1186	3.780	Behramşah Camii’nde Mülazıman / Karahisar Şehrinde Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh Sinan	Karahisar/ Avutmuş	1317	1.610	Behramşah Camii’nde Mülazıman / Karahisar Şehrinde Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-5: Yağlıdere -Ş.Karahisar Yolunda Hacı Abdullah Halife Zaviyesi ve Gelir Durumu(1530)

ZAVİYE	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri (Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Hacı Abdullah Halife	Yağlıdere/ Ahiçukuru	1486	1.440	Kasım Halife Camii’nde Hitabet/Medresede Müderrislik/ Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-6: Tirebolu-Gümüşhane Yolunda Zaviyeler ve Gelir Durumları(1530)

ZAVİYELER	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri(Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Mevlana Ede Derviş	Tirebolu/Ede ve Bada	1486	720	Medresede Müderrislik/Ayende ve Revendeye Hizmet
Seyyid Hasan Çağırğan	Gümüşhane/ Tekke	Bilinmiyor	1.810	Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-7: Trabzon Şehrinde Zaviyeler, Gümüşhane’de Hatuniye Kervansarayı ve Gelir Durumları (1530)

KURUMLAR	Bulunduğu Yer	Kuruluşu*	Geliri (Akça)	VERDİĞİ HİZMETLER
Hatuniye Kervansarayı	Gümüşhane Merkez	1583	800	Ayende ve Revendeye Hizmet
Derviş Ali	Trabzon Şehri	1532	Tahrirlerde bu zaviyelerin malî durumları hakkında bilgi verilmemiştir	Ayende ve Revendeye Hizmet
Hızır Abdal	Trabzon Şehri	1532		Ayende ve Revendeye Hizmet
Odabaşı Sinan Bey	Trabzon Şehri	1532		Ayende ve Revendeye Hizmet
Kurban Abdal	Trabzon Şehri	1515	6.400	Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-8: Şebinkarahisar-Erzurum Yolunda Zâviyeler ve Gelir Durumları(1530)

ZAVİYELER	Bulunduğu Yer	Kuruluş ^{1*}	Geliri	VERDİĞİ HİZMETLER
Şeyh Yusuf	Karahisar/ Karaağaç	1485	560	Karahisar Şehrinde Ayende ve Revendeye Hizmet
Hasan Şeyh	Karahisar/ Melense	1485	950	Karahisar-Erzurum Yolunda /Menzilci / Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh Abdurrahman	Çamoluk/Eynir	1547	-	Karahisar-Erzurum Yolunda /Menzilci / Ayende ve Revendeye Hizmet
Şeyh Hüseyin	Şiran / Kavakpınar	1485	1060	Karahisar-Erzurum Yolunda /Menzilci / Ayende ve Revendeye Hizmet

Tablo-9: Bölgede Ulaşım Sisteminde Kullanılan Belli Başlı Kale/Derbendler ve Personel Durumu(1530)¹³

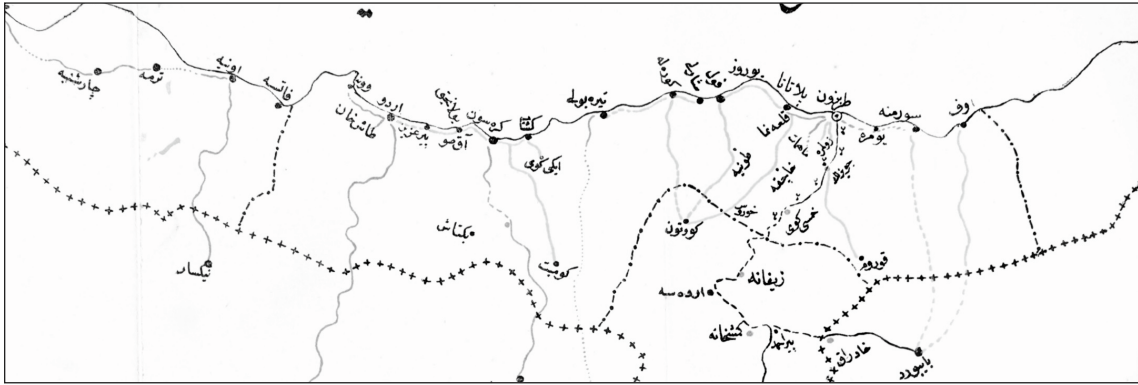
KALE/DERBENDLER	Dizdar	Kethüda	Merdân	İmam	Müezzin	Topçu	Mehterân	Diğer
Ünye Kalesi	1	1	29	1	-	-	1	-
Milas (Mesudiye)	1	1	15	1	1	1	2	-
Hapsamana (Gölköy)	1	1	38	1	-	-	3	-
Niksar Kalesi	1	1	24	-	1	-	-	1
Sisorta Kalesi	1	-	8	1	-	-	-	-
Koyluhisar Kalesi	1	1	47	1	1	3	3	-
Öksün (Bulançak)	1	-	9	-	-	-	-	-
Şebinkarahisar Kalesi	1	1	191	1	-	-	3	11
Bedreme Kalesi	1	1	13	1	1	-	-	1
Giresun Kalesi	1	1	23	1	1	-	-	4
Canca (Gümüşhane) Kl.	1	1	40	1	1	-	-	3
Torul Kalesi	1	1	50	-	1	-	3	3
Trabzon Kalesi	Yekûn Müstahfezân: 132 nefer.					387 Numaralı defterde Trabzon, Tirebolu ve Görele kalelerinde görevli olanlar, toplam nefer olarak verilmiştir		
Tirebolu Kalesi	Yekûn Müstahfezân: Yekûn: 4 nefer.							
Görele Kalesi	Yekûn Müstahfezân: 9 nefer.							

13 BOA, TT 387: 547, 562, 566, 574, 598, 600, 603, 634, 635, 760-761, 766.

2. Haritalar

Harita-1:Doğu Karadeniz’de Yollar ve Konaklar

Harita-2:1902’de Doğu Karadeniz’de Yollar ve Konak Yerleri (BOA, Y.PRK,68/84)

3. Resimler

Resim-1:Ünye Kalesi (Ordu/Ünye)

Resim-2:Hapsamana Kalesi (Ordu/Gölköy)

Resim-3:Milas Kalesi (Ordu/Mesudiye)

Resim-4:Kozlar Kalesi (Giresun/Piraziz)

Resim-5:Şeyh Kerameddin Türbesi (Giresun/Merkez Boztekke Köyü)

Resim-6:Yakup Halife Köprüsü (Giresun/Merkez Yağmurca Köyü)

Resim-7: Yol Üzerindeki Tarihi Çeşmelerden Biri

Resim-8: Şeyh Mustafa Türbesi (Giresun / Dereli)

Resim-9: Şeyh Mustafa Köprüsü (Giresun/Dereli)

Resim-10: Kozbükü Köprüsü (Giresun/Yağlıdere)

Resim-11: Ağa Köprüsü (Giresun/ Yağlıdere)

Resim-12: Anduz Kalesi (Giresun/Espiye)

Resim-13:Tirebolu Kalesi (Giresun/Tirebolu)

Resim-14:Bedreme Kalesi (Giresun/Tirebolu)

Resim-15: Görele Kalesi (Giresun/Eynesil)

Resim-15: Görele Kalesi (Giresun/Eynesil)

Resim-16: Avutmuş Hanı (Giresun/Ş.Karahisar)

Resim-17: Hasan Çağırğan Türbesi (Gümüşhane/Tekke Bl)

Resim-18:Zağapa Köprüsü (Giresun/Çamoluk)

Resim-19: Avarak Kalesi (Giresun/Çamoluk)